

TALABALARINING TADQIQOTCHILIK QOBILYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Nizomiy nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti Amaliy psixologiya
kafedrasi o'qituvchisi Saidakbarova Nigora Abdurahim qizi

Annotatsiya. Ushbu maqolada oliy ta'lim muassasalari talabalarining tadqiqotchilik qobiliyatlarini rivojlantirishning pedagogik psixologik xususiyatlari hamda talabalarining tadqiqotchilik qobiliyatlarini rivojlantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlarini tadqiq etish asosida amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Bundan tashqari talabalarining tadqiqotchilik qobiliyatlarini rivojlantirishning pedagogik psixologik xususiyatlari borasida o'zbek va xorij olimlarining ilmiy tadqiqotlari hamda xulosa va tavsilari tahlil qilingan va o'rganilgan.

Kalit so'zlar: kreativlik, iste'dod, qobiliyat, intellekt, persesiya, motivasiya, didaktika, psixokorreksiya va psixokonsultasi, mantiqiy, pragmatik qobiliyat, sub'yektivizm, kognitiv pozisiya, stimul, ong nazorati, regulyatsiya, kommunikatsiya.

ПЕДАГОГИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ СТУДЕНТОВ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

Аннотация. Данная статья представляет собой разработку практических рекомендаций на основе исследования педагогико-психологических особенностей развития исследовательских способностей студентов высших учебных заведений, а также педагогико-психологических особенностей развития исследовательских способностей их студентов. Кроме того, были проанализированы и изучены научные исследования узбекских и зарубежных ученых, а также выводы и рекомендации по педагогическим психологическим особенностям развития исследовательских способностей их студентов.

Ключевые слова: креативность, талант, способности, интеллект, персеверация, мотивация, дидактика, психокоррекция и психоконсультирование, логика, прагматические способности, субъективизм, когнитивная позиция, стимул, контроль сознания, регуляция, коммуникация.

PEDAGOGICAL PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF RESEARCH ABILITIES OF STUDENTS OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Annotation. This article consists in developing practical recommendations based on the pedagogical psychological characteristics of the development of

research abilities of students of higher educational institutions, as well as the research of pedagogical-psychological characteristics of the development of research abilities of their students. In addition, scientific research and conclusions and recommendations of Uzbek and foreign scientists have been analyzed and studied on the pedagogical psychological characteristics of the development of research abilities of their students.

Key words: creativity, talent, ability, intellect, persecia, motivation, didactics, psychocorrection and psychoconsult, logical, pragmatic ability, subjectivism, cognitive positivity, stimulus, mind control, regulation, communication.

Kirish. Jahonda yuqori darajadagi intellektual qobiliyatli, salohiyatli, ijodkor, bilimdon avlodni tarbiyalash, jamiyat taraqqiyotini ta'minlash va uning boshqa mamlakatlar orasidagi eng yuqori reytingini ta'minlab, uning rivojiga ta'sir etadigan eng asosiy omillar sifatida tadqiq qilinmoqda. Bugungi davrida «yuqori qobiliyatli yoshlarni aniqlash, ularni tizimli dastur yordamida qo'llab-quvvatlash» ga alohida e'tibor berish orqali ma'naviy-axloqiy va psixologik jihatdan barqaror shaxsni tabiylash masalalari dolzarb muammolardan bo'lib qolmoqda. Statistik ma'lumotlarga qaraganda dunyoda qobiliyatli bolalarning umumiy soni 1-2% dan 20% gachani tashkil qilmoqda. Matematik statistik mutaxassislar ma'lumotlariga ko'ra, normal taqsimot qonunidan foydalangan holda, har qanday rivojlanish bosqichida ham qobiliyatli bolalarning umumiy ulushi 68-70% oralig'ida deb baholanmoqda. Bu borada bolalarning faoliyat indikator ko'rsatkichi sifatida salohiyatini intellektual mezonlar orqali belgilanishi, uning kreativligi, iqtidori, intellektual qobiliyati, talanti jamiyatning strategik zahirasi sifatida e'tirof etilishi bilan bog'liq muammolarni o'rganish zaruratini yuzaga kelmoqda.

Ta'lim tizimida talabalarning intellektual va tadqiqotchilik qobiliyati muammosi keng ko'lamdagi psixologik-pedagogik tadqiqot predmeti sifatida ko'plab tadqiqotchilarning diqqat markazida bo'lib kelgan. Ushbu muammo bir necha jabhalarda o'rganilgan bo'lsa ham psixikaning muntazam rivojlanib borishi sababli ushbu mavzuni tadqiq qilish hamda o'rganishga doimo ehtiyoj sezilaveradi. Shuningdek, A.K.Belausovning tajribalari shuni ko'rsatdiki, biror sohaga tegishli qobiliyatlarga ega odamlar ushbu soha uchun zarur bo'lgan bilim ko'nikma va malakalarni osongina o'zlashtiradilar hamda olingan natijalar samaradorligi bilan boshqalardan farq qiladilar. Insondagi mavjud intellektual qobiliyat uning hayoti va faoliyatida muhim rol o'ynaydi hamda uni qaysi faoliyat sohasi uchun ko'proq mos kelishini aytishga imkon beradi. Lekin, qobiliyat bilim, ko'nikma yoki malaka emas, chunki, jamiyatda biror natijaga erishmagan uquvsiz deb baholangan insonlar

keyinchalik biron-bir sohaning yetakchi mutaxassisi sifatida elga tanilishi, yuqori lavozimni egallashi, tadbirkor shaxs sifatida kamol topishi hodisasi tajribada ko'p uchraydi. Shu sababdan, bilim, ko'nikma va malakalarni egallash jarayonida qobiliyatlar namoyon bo'lsa-da, biroq ular bir-biriga bevosita taalluqli emas. S.S.Bilyukovning ta'kidlashicha, bilim ko'nikma, malakalar insonni o'z ustida tinmay ishlashi va mashq qilish natijasida egallanadigan aniq voqelik, deb tasavvur qilinsa, qobiliyatlar shaxsning hali ro'yobga chiqmagan ichki imkoniyatlari (layoqatlar) sifatida namoyon bo'ladi.

"Qobiliyat" atamasi, psixologiyada uzoq vaqtdan beri va keng qo'llanilishiga va adabiyotda uning ko'plab ta'riflari mavjudligiga qaramay, haligacha noaniqdir.

Qobiliyatlar insonning turli xil faoliyat turlarini muvaffaqiyatli bajarishini ta'minlaydigan umumiy va maxsus bilim, ko'nikma va ko'nikmalarni rivojlantirishning yuqori darajasini ifodalaydi.

A.V.Petrovskiy ta'kidlaganidek, bilim, ko'nikma va qobiliyatlarga nisbatan qobiliyatlar ma'lum bir imkoniyat sifatida harakat qiladi. Qobiliyatlar faoliyatni o'zlashtirish jarayonida, shaxs, boshqa narsalar teng, uni tashkil etish va amalga oshirish usullarini qanchalik tez va oson, puxta va mustahkam o'zlashtirganligida namoyon bo'ladi.

Har qanday qobiliyatni baholashning asosiy mezonlari:

- o'zlashtirish faoliyatining sur'ati, chuqurligi va puxtaligi;
- samaradorligini oshirish,
- neyropsik xarajatlar va yakuniy natijalar nisbati,
- paydo bo'lgan aqliy fazilatlarni uzatish kengligi,
- ma'lum bir faoliyat turini uzoq vaqt davomida yoki butun umr davomida amalga oshirish tendentsiyasi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son «2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida»gi Farmoni / <http://lex.uz>.

2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 7 iyundagi № 472-sonli «Psixologiya sohasida kadrlarni tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish va jamiyatda huquqbuzarlikning oldini olish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qarori / <http://lex.uz>.

3. Выгоцкий Л.С. Воображение и творчество в подростковом возрасте. М.: Просвещение, 2011. - 96 с.

4. Вяткин Б.А. Одаренность в интегральном исследовании индивидуальности человека // Психология интегральной индивидуальности: Пермская школа. – М.: Смысл, 2011. - С. 378-393.

5. Давлетшин М.Г. Психология технических способностей школьников. Ташкент: «Фан», 1971. - 176 с.